

Twee freules Lauta van Aysma als kerkelijke weldoeners

In 2006 schreef ik voor de serie *Utrechtse Biografieën* een bijdrage over twee freules Lauta van Aysma, wier namen nog altijd met veel ontzag worden gememoreerd.¹ De renteniersters beschikten als laatsten van hun geslacht over een aanzienlijk vermogen, dat zij vermaakten aan de diaconie van de kerken van Renswoude en Veenendaal, die uit de opbrengsten meer dan een eeuw hun bejaardenzorg financierden. Tot het moment dat hun adellijke naam in de pers werd bezoedeld vanwege een financieel schandaal, dat zijn weerga nauwelijks kende. In 2006 was de ontknoping nog niet in zicht, maar dit voorjaar beschreef de journalist Sameer van Alfen de de laatste ontwikkelingen in zijn boek *De Freule. Het verhaal van de verdwenen miljoenen*.² In deze bijdrage doe ik een poging om het complete verhaal samen te vatten.

Adeldom aan de Munnikenweg

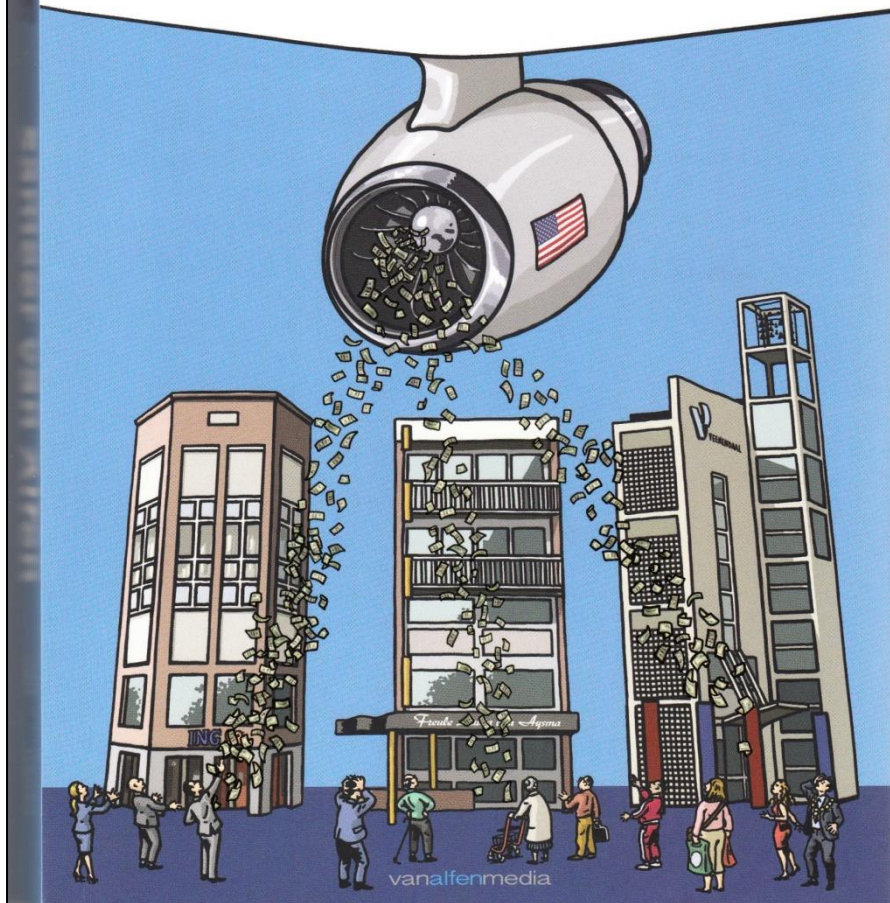
Jonkvrouw Jannigje Cornelia Lauta van Aysma, geboren te Amerongen op 20 maart 1820 en overleden in Utrecht op 6 maart 1875, en jonkvrouw Anna Magdalena Cornelia Lauta van Aysma, geboren in Renswoude op 16 mei 1822 en overleden in Utrecht op 6 september 1898, waren de enige twee dochters van jonkheer Hessel Lauta van Aysma en Jacoba Meertense. Zij bleven beiden ongehuwd, terwijl met het gezin van hun enige broer Jacob het uit Beetgum stammende en bij Koninklijk Besluit van 9 mei 1825 erkende adellijke geslacht uitstierf.

Slechts uit de geboorteaangiften van de drie kinderen weten we dat Hessel Lauta van Aysma zich tussen 1820 en 1822 vanuit Amerongen te Renswoude vestigde. Deze verhuizing naar een boerderij aan de Munnikenweg, onder de rook van Veenendaal, zou van cruciale betekenis blijken te zijn voor de bestemming van het vermogen van deze bemiddelde familie, die rond 1900 zijn beslag zou krijgen. Het is niet duidelijk waarom Hessel, die al in 1828 overleed, naar Renswoude verhuisde en waarmee hij zich – naast het aankopen van landerijen – bezig hield. Omdat hij een keer als landbouwer in de bronnen voorkomt, ligt het voor de hand te concluderen dat hij op een boerderij woonde, maar de lintbebouwing aan de Munnikenweg laat ook andere mogelijkheden open. Uit de maatregelen die getroffen werden na zijn overlijden kan opgemaakt worden, dat hij niet op stand was getrouwd, aangezien de familie, die vanouds uit officieren

DE FREULE

HET VERHAAL VAN DE VERDWENEN MILJOENEN

Sameer van Alfen

Op www.freuleboek.nl is te vinden dat de winkelprijs van 'De Freule' (ISBN 978 90 824 9660 4) € 20,- incl. btw bedraagt.

en hoge ambtenaren bestond, het nodig oordeelde de kinderen aan het moederlijke gezag te onttrekken. Zijn kinderen werden bij hun oom Adriaan Hendrik Lauta van Aysma, oud luitenant-ter-zee en ambtenaar der domeinen te Breda, opgevoed. Hun moeder Jacoba Meertense, hertrouwde in 1833 met Jan van Lunteren en overleed te Renswoude in 1862 op tachtigjarige leeftijd. De opvoeding lijkt ten aanzien van de zoon en stamhouder succesvol te zijn geweest, want hij werd in 1847 benoemd tot rijksontvanger (der belastingen) te Oosthuizen, waarmee hij in de voetsporen van zijn voorvaderen trad. Later zou hij dezelfde functie nog uitoefenen te Kesteren, Opheusden, Barneveld en Wageningen, waardoor hij zich weer vestigde in de streek, waaruit zijn moeder afkomstig was. De loop van zijn carrière is onder andere te volgen uit de vele familieannonces die ter gelegenheid van de geboorte en even talrijke sterfte van de negen kinderen uit zijn eerste huwelijk, werden gepubliceerd. Enkele daarvan bevatten op dramatische wijze zelfs beide aankondigingen ineen: 'Heden beviel van een welgeschapen, doch dooden zoon (...)'. Zijn op latere leeftijd gesloten tweede huwelijk met een weduwe bleef kinderloos, maar zij bracht wel kinderen uit haar eerdere huwelijk mee. De drie kinderen van Hessel erfden in 1830 de bezittingen van de oudste broer van hun vader, die rentmeester der domeinen in Hoge Zwaluwe was en een buitenplaats in de Zonzeelse polder had. In 1854 kwam ook het vermogen van de jongste broer, de dierbare oom die hen had opgevoed, op hun naam te staan. Beide ooms waren weduwnaars zonder kinderen. Elk van de zusters en broer erfden van deze jongste oom nog eens een kleine 20.000 gulden en hoewel er weinig over de freules Lauta van Aysma bekend is, kan aangenomen worden dat zij hun leven lang hebben gerentenerd.

De jonkvrouwen Jannigje en Anna maken hun testament

Toen Jannigje als oudste zuster anderhalf jaar voor haar dood een testament maakte, woonde zij met haar zuster Anna in een bovenwoning aan de Ganzenmarkt te Utrecht. Na haar overlijden op 6 maart 1875 werd dit testament geopend in aanwezigheid van de predikant van Renswoude en van haar zuster Anna, die onder bepaalde voorwaarden tot universeel erfgenaam was aangewezen. De diaconie van de Hervormde Gemeente van Renswoude kreeg een legaat van 5000 gulden, uit de rente waarvan zij jaarlijks 100 gulden aan de predikant en een kleine ondersteuning aan de armen moest doen. Op den duur, bij het overlijden van Anna, zou aan de kerk van

Renswoude ook het restant van haar bezit, waaronder landerijen ten noordwesten van Breda, toevallen. Tot diens overlijden in 1881 moest Anna jaarlijks een lijfrente van 500 gulden uitbetalen aan hun broer Jacob.

Toen op 6 september 1898 ook Anna te Utrecht overleed, kwamen twee nalatenschappen vrij. Die van haar in 1875 overleden zuster Jannigje werd nu krachtens het door deze testamentair vastgestelde fidei-commis uitgekeerd aan de diaconie van de kerk van Renswoude, maar haar eigen nalatenschap bleek Anna vermaakt te hebben aan het in 1880 gestichte Nederduitsch Hervormd Oude Mannen- en Vrouwengesticht aan de Kerkewijk te Veenendaal. Deze werd getaxeerd op 72.000 gulden, na aftrek van belasting en een aantal legaten van 1000 gulden aan personen en instellingen. Uit de opgemaakte inventaris valt op te maken dat het vermogen ongeveer in tweeën was te delen. De kerk van Renswoude ontving ongeveer 80.000 gulden, bestaande uit obligaties, hypothecaire vorderingen en gronden, gelegen in de gemeenten Zwaluwe, Terheijden, Zevenbergen, Made en Strijen. Het toezicht op de instandhouding van beide fondsen werd jaarlijks vóór 1 maart gezamenlijk uitgeoefend door de diaconie (voorheen: predikant) van Renswoude en de diaconie van de kerk van Veenendaal, waarvoor zij elk 100 gulden zouden ontvangen. Bij de besteding van de renten van het kapitaal was in het testament een voorkeur bedongen voor 'hulpbehoevenden, die de erflaatster in bloedverwantschap bestonden, mits zij zich mochten aanmelden en dat niet onwaardig waren, om deze vóór alle anderen, al was dit slechts voor één enkele hunner mogelijk, een nuttig ambacht te laten leren en voldoende godsdienstig onderwijs te doen genieten'. Van de kant van hun moeders familie zouden er zeker kandidaten kunnen zijn, want één van de legaten was bijvoorbeeld naar haar nicht Aaltje Hardeman in Veenendaal gegaan. Hoe lang de gezamenlijke rekening en verantwoording is voortgezet, valt niet precies na te gaan, maar de vermogens van de freules waren goed te scheiden, zodat hiervan om praktische redenen werd afgezien. Ten behoeve van de landerijen, die de kerk van Renswoude in Noord-Brabant in eigendom kreeg, werd een rentmeester ter plaatse geconsulteerd om toezicht te houden en pacht te innen. In de twintigste eeuw was dat een notaris, die elk jaar met de Kerst tevens een vette haan uit Renswoude ontving. Aan deze oude traditie kwam een einde toen in de periode 1972-1975 een belangrijk deel van deze landerijen werd verkocht ten behoeve van de bouw van een serie bejaardenwoningen aan de Beukenlaan te Renswoude.

Belegging in aerodynamische vleugelpropellers

Ook het Veenendaalse legaat bestond voor een deel uit onroerend goed, waaronder landerijen aan de Groote Pekken ter plaatse. In de loop van de tijd vond ook daar omzetting plaats in voorzieningen voor bejaarden. Terzijde van bejaardencentrum De Engelenburgh is door de Stichting Freule Lauta van Aysma rond 1980 een grote flat gebouwd, bestaande uit 73 appartementen, die alleen bestemd waren voor hervormde bejaarden. Het bestuur van de stichting bestaat vanouds uit kerkenraadsleden van de Nederlands Hervormde kerk (op gereformeerde grondslag) te Veenendaal, thans onderdeel van de Protestantse Kerk in Nederland. Omdat het vermogen van het fonds niet toereikend was voor de bouw van de 'Freuleflat', werd in 1981 een lening afgesloten bij de Nederlandse Waterschapsbank van (omgerekend) 4,3 miljoen euro, waarvoor de gemeente Veenendaal garant stond. Tot zover was er niets aan de hand en werd het testament van de erflaatster zelfs royaler uitgevoerd dan zij een eeuw daarvoor had kunnen bedenken. In 1999 sloot de stichting echter een tweede lening bij de Bank voor Nederlandse Gemeenten (eveneens met gemeentegarantie) af om de eerste te kunnen aflossen, groot zes miljoen euro. Noch de wethouder financiën noch de accountant vroegen zich af waar al dat geld voor nodig was, terwijl toch bij een vermogende stichting met een ideëel doel eerder gedacht zou moeten worden aan opbrengsten dan aan schulden. Een jaar later zag de wethouder financiën zelfs op lichtvaardige wijze af van een bij niet-commerciële instellingen gebruikelijke contragarantie van het ministerie van VROM, waardoor de gemeente Veenendaal volledig aansprakelijk werd voor eventuele tekorten. Naar later bleek leverde dit de stichting een afkoopsom van het Rijk op van ruim vier miljoen euro. Eerst in 2002 werd duidelijk waar een groot deel van het geld gebleven was: een vriend en geloofsgenoot van de penningmeester had het hele stichtingsbestuur én de wethouder onder een soort dollarhypnose gebracht. In een tijd waarin zelfs banken adviseerden om met tophypotheken geleende gelden risicodragend te beleggen, ging ook de Stichting Freule Lauta van Aysma om. In 1999 was in totaal 9,4 miljoen Amerikaanse dollar geïnvesteerd in Turbo Wing Canada Ltd., die een aerodynamische vleugelpropeller ontwikkelde om het kerosineverbruik van vliegtuigen met dertig procent te kunnen verminderen. Aangezien de in het vooruitzicht gestelde uitkeringen jarenlang uitbleven, begon men ten slotte argwaan te krijgen. Als huisbankier van de stichting trad het ING-kantoor in Utrecht op, dat vanwege een afgegeven bankgarantie, in

2002 door de rechter werd verplicht het totale bedrag naar Canada over te maken.

De Freule Lauta van Aysmaflat aan de Kerkewijk in Veenendaal (foto Cord Otting, De Gelderlander, 14-12-2015)

Gemeentegarantie

De stichting, die niet meer aan haar verplichtingen kon voldoen, sprak vervolgens met succes de gemeente aan op de door haar afgegeven garanties, waarna de verantwoordelijke wethouder met onmiddellijke ingang aftrad en een jaar later overleefde het college van burgemeester en wethouders ternauwernood een motie van wantrouwen. De burgemeester van Veenendaal deed op 14 april 2003 aangifte wegens verduistering en/of oplichting, waarna de FIOD een strafrechtelijk onderzoek instelde. De gemeente wist de 'Freuleflat' uiteindelijk in december 2003 voor 6,1 miljoen euro te verkopen aan de Stichting Interkerkelijk Bejaardenwerk, waardoor enige financiële lucht leek te ontstaan. Een proces dat de Bank voor Nederlandse Gemeenten de gemeente Veenendaal aandeed om de geleende zes miljoen euro met rente terug te krijgen, werd in 2005 door de bank gewonnen, zodat de gemeente de opbrengst van de flat alweer snel kwijt was. De gemeente bleef opge zadeld met een

resterend tekort van vele miljoenen, maar boekte in 2007 een succes bij de Rechtbank Utrecht, die haar vordering van 12,9 miljoen euro op de ING-bank toewees. Volgens de rechter was het ING-filiaal in 2002 niet bevoegd geweest om een bankgarantie van 9,4 miljoen Amerikaanse dollar uit te betalen. Een bijna even grote vordering als gevolg van onrechtmatig handelen werd echter afgewezen. In hetzelfde jaar dwong de gemeente Veenendaal via de rechter ook de hoofdelijke aansprakelijkheid af van de bestuursleden van de Stichting Lauta van Aysma en hun adviseurs en liet vervolgens beslag leggen op hun bezittingen. In het voorlopige eindrapport van de FIOD werd hen echter geen wederrechtelijke bevoordeling in de zin van artikel 326 van het Wetboek van Strafrecht verweten. Een poging in 2009 van de gemeente om de huisaccountant van de stichting aansprakelijk te stellen, mislukte. Ook aan de overwinningsoes op de ING-bank kwam een einde, want de bank bleek in hoger beroep te zijn gegaan bij het Gerechtshof in Amsterdam met een onzekere uitslag. Uiteindelijk ging de gemeente akkoord met een schikkingsvoorstel en betaalde de helft van de 12,9 miljoen weer terug aan de bank. Sameer van Alfen, die op basis van het FIOD-rapport een boeiend verhaal schreef waarin de hoofdrolspelers met naam en toenaam worden genoemd, schat het uiteindelijke verlies voor de Gemeente Veenendaal op niet meer dan vijf miljoen euro, omdat ondanks hoge juridische kosten ook renteninkomsten konden worden geïnd.

Hoe mooi had de biografie van een adellijke weldoenster afgesloten kunnen worden met een voor de hand liggend succesverhaal over een vermogen dat na een eeuw verveelvoudigd zou zijn. Maar de realiteit is helaas anders en heeft zelfs een precedent. De Hervormde Gemeente van Veenendaal belegde in het begin van de twintigste eeuw in aandelen Russische spoorwegen en was het geld na de revolutie van 1917 kwijt, getuige een pak onleesbare waardepapieren in het archief. Het enige verschil is dat er toen geen gemeentegarantie bestond.

Egbert Wolleswinkel

- 1 Egbert Wolleswinkel, 'Jannigje Lauta van Aysma (1820-1875) en Anna Lauta van Aysma (1822-1898), renteniersters en weldoensteren', *Utrechtse biografieën/De Utrechtse Heuvelrug-Zuid*. SPOU Utrecht 2006, p. 81-85.
- 2 Sameer van Alfen, *De Freule. Het verhaal van de verdwenen miljoenen*. Lelystad 2016.